

Mgr. Zdeněk Žalud, PhD.

Posudek disertační práce Bohdany Divišové „Francouzská nemoc v konsiliární literatuře 16. století“

Dějiny medicíny se u širší veřejnosti netěší velkému zájmu. Dlouhou dobu sloužily k retrospektivnímu určování mezníků na cestě „pokroku“ lékařství, patrném hlavně v 2. půli 19. a ve 20. století. Černobílý pohled na „pokrokové“ a „nepokrokové“ rysy lékařské teorie a praxe minulých staletí začíná být postupně opouštěn ve prospěch vystižení diskurzu každého specifického stupně vývoje medicíny. V raně novověké medicíně vedle sebe existovaly a vzájemně si konkurovaly různé léčebné teorie, metody, i různé sociální skupiny, poskytující léčbu a péči. V pestré škále léčitelů na lékařském trhu představovali akademicky vzdělaní lékaři minoritu, která své služby poskytoval pacientům dražší než ostatní léčitelé a přitom nebyla výrazně úspěšnější. Mohla se na trhu se zdravím prosadit jen pomocí sociálních strategií, kterými devalvovala konkurenty a získávala přízeň mocných tohoto světa. Univerzitě trénovaní lékaři v raně novověké Evropě udržovali čilý korespondenční styk v učenecké síti, kterou sami nazývali *res publica litteraria* či (zúženě) *medica*, sdružovali se do cechovních korporací ve městech či na fakultách a především nabízeli své všestranné služby, sahající od přírodovědných pojednání, alchymické či chemické výroby nebo astrologie k stále složitější léčbě. K posilování osobní prestiže i solidarity v rámci učenecké komunity sloužila i praxe tzv. konsilií. Je mimořádně záslužné, že tomuto literárnímu žánru a jeho užití v praxi byla v České republice věnována první vědecká práce. V zahraničí, natož pak v české vědecké produkci totiž konsilium stojí zcela na okraji pozornosti. Na následujících řádcích se pokusím objektivně zhodnotit její strukturu, úroveň a poukázat na nové vědecké poznatky, které přinesla.

Práce sestává ze dvou hlavních tématických bloků: první se zabývá konsiliární literaturou 16. století jako takovou, druhý rozbohem konsilií věnovaných léčbě tzv. francouzské nemoci. Bohdana Divišová si zvolila 16. století jako dobu, kdy byla konsiliární praxe mimořádně rozšířena. Nejprve definovala tento žánr a jeho trojdílné paradigma (*casus – regimen* či *dieta – medicinalia*), upozornila na prolínání s příbuznými žánry a na praxi vydávání konsilií v sbírkách (jednoho autora) či sbornících (více autorů). Poté se na základě sekundární literatury věnovala počátkům tohoto žánru a jeho šíření do zaalpské Evropy. Konsilia byla psána pro pacienty z vyšších vrstev společnosti a to snad převážně v národních jazycích. Pro případ vydávání tiskem byly tyto texty překládány do latiny a edičně upravovány. Autorka, která se ocitla na zcela neznámém badatelském poli, se rozhodla pro studium tištěných konsilií, přestože narazila i na několik rukopisných souborů. Základní orientaci jí poskytly dobové bibliografie lékařských tisků, které pro období do roku 1637 evidují 31 tvůrců tištěných konsilií. Bohdana Divišová se rozhodla pro sondu v této materii a

rozebrala cca 6500 konsilií z 22 sbírek a sborníků od 15 lékařů. Aby tento obdivu hodný záběr nebyl náhodný, byly autorkou vybrány osobnosti konsiliární literatury v Itálii, Francii a německých zemích tak, aby pokrývaly všechny dekády 16. století, aby šlo o lékaře v různém pracovním poměru (městské fyziky, univerzitní profesory a osobní lékaře velmožů) a aby šlo o tak úspěšné praktiky, že byli svými kolegy žádáni o radu. Že konsiliární praxe nebyla v životě úspěšných lékařů ničím okrajovým, ukazují nejen počty vydaných textů (obvykle šlo o desítky, avšak téměř vydaných 300 ks u Mermanna a Ballonia či dokonce více než 600 ks u Christofora Guarinoniho), ale i povzdech jednoho z nich, že mu psaní konsilií zabírá převážnou část dne.

Bohdana Divišová si přesně stanovila reálné cíle svého výzkumu a vtiskla mu koncizní písemnou formu. V prvním tématickém bloku postupně probírá jednotlivé autory a jejich sbírky či sborníky, u nichž eviduje okolnosti vzniku, dedikace a důvody dedikací, motivaci edičního počínu, řazení a počty konsilií, jejich strukturu a odchylky od paradigmatu, zajímavé informace o lékařské komunitě, o způsobu komunikace, o sociálním postavení pacientů atd. Postupuje od lékařů-konsiliářů z Itálie do německých zemí a pak do Francie, kde byla konsilia využívána nejméně. Každá část výkladu je uzavřena zdařilým shrnutím, shrnutí přichází také v závěru prvního tématického bloku. Toto shrnutí považuji za mimořádně cenné, poněvadž kromě odpovědí na zvolené otázky otevírá řadu dalších badatelských problémů. Jednou z hlavních otázek pro mě je, jakou roli hrála konsilia v literární činnosti a praxi raně novověkého univerzitně vzdělaného lékaře. Jak rychle mohla vznikat – připustíme-li jejich diktování – jak rychle putovala k pacientům a jak byla finančně honorována? Proč byla tak oblíbená mezi lékaři v německých zemích a v Itálii, nikoli však ve Francii? Zajímavou otázkou je také jejich předpokládaná bilingvnost (rukopis x tisk): máme již možnost porovnat některá konsilia v rukopisném a tištěném znění, zejména co se týče názvů léčiv? Autorka také záslužně otevřela problém vztahu konsilií k příbuzným žánrům: pro další poznání konsiliární praxe bude zřejmě potřeba zabývat se hlouběji žánry *responsa medica*, *epistolae medicae*, lékařské deníky apod. Tyto otázky lze řešit především na základě co největší pramenné základny, jak ukazuje např. projekt Bavorské akademie věd „Frühneuzeitliche Ärztebriefe“. Podobně významný deziderát představuje otázka, proč a kdy se psaná konsilia vytrácejí z lékařské praxe. Zde se však již pohybujeme mimo témata 16. století.

Druhý tématický blok je věnován konsiliím zaměřeným na léčbu tzv. francouzské nemoci (*morbus gallicus*, *lues* atd.), která se Evropou šířila především pohlavním stykem, nicméně ji nelze retrospektivně diagnostikovat jako venerickou syfilidu. Přestože se tato nemoc v 16. století stala druhým nejčastějším tématem lékařských pojednání (hned po moru), není v dobových konsiliích tak početně zastoupena, jak bychom mohli očekávat; věnovány jí byly spíše speciální traktáty, pocházející mj. také od tvůrců konsilií. Nezdá se, že by konsilia pro luetiky byla z edic záměrně vyřazována, podle Divišové je příčinou spíše nahodilost při zařazování konsilií do sbírek. Autorka

si v případě této choroby všímá také předepisovaných léčiv, avšak omezuje se na pohled lékařských autorit na rtuť a guajakum. Zjišťuje ovšem také zajímavé psychosociální momenty vztahů mezi lékařem a pacientem, např. snahu o psychologické vcítění nebo péči o pacientův vzhled na veřejnosti a s tím spojené doporučení kosmetických prostředků.

V rámci hodnocení disertační práce je třeba vyzdvihnout pečlivou práci Bohdany Divišové s prameny, které často a obsáhle cituje, i když je třeba přiznat překlepy v některých citovaných pasážích. Má ovšem excelentní přehled v oblasti sekundární literatury, kterou efektivně využívá. Její argumenty jsou formulovány velmi přesně i s nutnou dávkou opatrnosti. Celou látku si dokázala velmi zdařile uspořádat a také problémy, na které nenašla (nebo nehledala) odpověď a zbyly by jen jako paralipomena, čtivě a podnětným způsobem tematizovala. Pokud bych měl této disertaci vytknout nějaký nedostatek, tak mi chybí jen určitý tabulkový (či jiný grafický) přehled prvního tématického celku, kde by znovu synopticky vystoupili autoři a editoři sbírek, adresáti dedikací a další údaje o sbírkách či souborech konsilií. Styl autorky je ovšem velmi vytríbený a čtivý, formální stránka práce na vysoké úrovni.

Co se týče nových vědeckých poznatků této disertace, ve druhém bloku nejsou příliš významné, neboť studium tzv. francouzské nemoci v současnosti může čerpat z bohatší škály pramenů. Pokud zde autorka – až na výjimky – ponechává stranou předepsaná léčiva, jedná se zde spíše o jednotlivé nové střípky v celkovém sociálním a kulturním obrazu choroby. To však více než vyvažuje vědecký přínos prvního, obsáhlejšího tématického bloku. Autorka pro domácí badatele doslova otevřela nejen opomíjený medicínský žánr, ale také nové pole lékařské praxe a kultury učeneckých elit. Současně přesvědčivě odpověděla na zvolené otázky a téměř vždy přidala navíc určitý postřeh či zajímavost, které se zatím mohou jevit solitérní, ale v rámci pokračujícího bádání nad tématem mohou výzkum významně obohatit. Disertační práce Bohdany Buršíkové jednoznačně prokazuje předpoklady autorky k samostatné tvořivé vědecké práci a k udělení titulu „Ph.D.“ za jménem.

V Plané nad Lužnicí 10. 7. 2016

